

נושא באוקף

## אולפנים ייחודיים

### אולפן ראשוני ייחודי למשתתפי תוכנית 'צבר'

ענת פורטל

#### אפיוניה של התוכנית

האגף לחינוך מבוגרים מקיים מסגרות שונות של אולפנים להנחלת השפה העברית. אחת המסגרות הייחודיות היא האולפן הראשוני לתלמידי 'תוכנית צבר'. מהי תוכנית צבר? תוכנית ייחודית זו החלה את דרכה בשנת 1991. משתתפי התוכנית הם חברי גרעין צופים הקרוי צבר. הללו הם בני נוער יהודים ובני ישראלים בעבר, גילאי 18-24, המתגוררים בחו"ל ובוחרים לעבור לחיות בישראל ולשרת שירות מלא ומשמעותי בצה"ל. הם מגיעים מרחבי העולם (אנגליה, ארה"ב, צרפת, קנדה, הונג קונג), שם פועלים שליחי תנועת הצופים לאיתור בני נוער המעוניינים לחזור/ לעלות לארץ ומגבשים אותם באמצעות חמישה סמינרים, המתקיימים בשנה שלפני הגעתם לארץ וגיוסם. בסמינרים עוברים בני הנוער תהליך של הכנה חברתית ורגשית, לומדים על הנעשה בארץ מבחינה תרבותית, פוליטית וחברתית וכן עורכים היכרות עם הצבא על דרגותיו, תפקידיו ודרכי פעולתו. להפעלת תוכנית צבר שותפים גורמים רבים: תנועת הצופים, משרד הקליטה, הסוכנות היהודית, חברת מסע, משרד החינוך - האגף לחינוך מבוגרים, משרד הביטחון, התנועה הקיבוצית, הקיבוץ הדתי וצה"ל. הללו יוצרים מסגרת קבוצתית תומכת המלווה את חברי הגרעין בקיבוצים שונים בארץ לאורך כל שירותם הצבאי, במשך שלוש שנים. בשונה מגרעין נח"ל, כל נערה ונער במסגרת זו מתגייסים בנפרד לתפקידים שונים ומגוונים, בהתאם לצורכי הצבא ובהתאם לכישוריהם ורצונותיהם. מטרת תוכנית ייחודית זו: לסייע לבני נוער יהודים ובני ישראלים מחו"ל להתערות ולהיקלט בחברה הישראלית לאחר השירות הצבאי ולהשתלב בחיים בישראל. לימוד השפה העברית במסגרת האולפן הראשוני הייחודי חיוני ונחוץ להשגת מטרת ההשתלבות בשירות הצבאי ובחיים האזרחיים בארץ.

#### שלבי מימוש התוכנית בארץ

במשך שנים התקיימה התוכנית בקיבוצי צפון הארץ בלבד, ובשנת תש"ע היא התרחבה גם לקיבוצים בדרום. את תוכנית אולפני צבר מנהלת ד"ר שרה רובינשטיין, הממונה על גף הנחלת הלשון באגף לחינוך מבוגרים. ד"ר רובינשטיין גם מלווה אותה בהיבט הפדגוגי. כל שנה, במשך תקופה של שלושה-ארבעה חודשים, מאוגוסט עד נובמבר, מועד גיוסם של חברי הגרעין לצה"ל, הם עוברים את השלבים הבאים:

א. **תהליך קליטה בקיבוץ המאמץ** - הקיבוץ מאפשר לבני הנוער להכיר צעירים וחיילים בני גילם וכן מהווה בית חם ותא משפחתי לסופי שבוע, חגים ועוד. כל זאת הודות למשפחות המאמצות, המשמשות כתובת להתייעצות, קבלת עזרה ויצירת שיתוף. כמו כן הקיבוץ נותן מענה לצרכיהם

ענת פורטל היא מנהלת אולפנים, מדריכה ומרכזת את פרויקט צבר, מחוז צפון.

- היומיומיים של חברי הגרעין כמו: שירותי כביסה, מרפאה וכד'. לרשות החברים עומד צוות מלווה. עיקר תפקידו של הקיבוץ הוא בליווי אישי של חברי הגרעין. מטרת הליווי לחזק את הצעיר חבר הגרעין, את תחושת הזהות והשייכות שלו ולסייע בבניית קבוצה מגובשת ותומכת.
- הקבוצה מהווה מערכת תמיכה המקיימת פגישות של חברה בעיקר בסופי שבוע, ללא קשר למספר חברי הגרעין המגיעים בכל סוף שבוע לקיבוץ. חברי הגרעין משתלבים בענפי העבודה בקיבוץ. בדרך זו הם מרחיבים את המעגל החברתי שלהם ומתרגלים את העברית שבפיהם.
- ב. תהליך של קליטה ומיון לצה"ל** - עם כל גרעין עובדים שני נציגים של צה"ל. הנציגים הן מש"קיות חינוך והוראה, המלוות את חברי הגרעין בקיבוץ בעת לימודיהם באולפן לעברית ובכל שלבי המיון וההכנה לצה"ל.
- נציגי הצבא נוכחים בשיעורי האולפן, משתפים פעולה בלימודי העברית ועוזרים לחברי הגרעין במסגרת הכיתתית ולאחר שעות הלימודים. בשעות שלאחר הלימודים ניתנים שיעורים ונערכות פעילויות הקשורים להווי הצבאי ולהכנה לצבא.
- ג. ליווי של תנועת הצופים** - כאמור, פעילות הגרעין מתחילה בחו"ל. תנועת הצופים בארץ מקיימת סמינרים לחברי הגרעין ומסייעת בתהליך הקליטה האישית והקבוצתית בישראל לכל אורך התוכנית. כמו כן התנועה מתכננת טיולים ואחראית לתוכנית החינוכית.
- ד. לימודי עברית באולפן.** כאשר חברי הגרעין מגיעים לקיבוץ, הם נפגשים עם מורות האולפן ומנהלת האולפן. כל חברי הגרעין עוברים ביום הראשון מבחן מיון אחיד (בכל הקיבוצים) בכתב.
- לשם השלמתו של שלב המיון, כל חבר גרעין מרואיין על ידי צוות האולפן. מטרת הריאיון:
1. לשמוע את העברית הדבורה שבפיו. אצל צעירים אלה יש פער גדול בין מיומנות ההבעה בעל פה לבין מיומנויות הקריאה והכתיבה.
  2. להגיע לתיאום ציפיות. רצוי מאוד לדעת מהן הציפיות של התלמיד מהלימודים באולפן ומהמורה, מה חשוב לו ללמוד, מהן בקשותיו המיוחדות; וכן להבהיר לו איך יוכל לתרום באולפן, מה מצפים ממנו ועוד.

## לימודי העברית במסגרת זו

### מי לומד

לאחר מיון לשתי רמות עברית מתחילים ללמוד כ-15 עד 20 שעות שבועיות במשך כשלושה חודשים. בכל קיבוץ יש מספר חברי גרעין שאינם זקוקים ללימודי עברית, והם משתלבים בעבודה בקיבוץ או כעוזרים בשיעורי העברית לחבריהם, בתיאום עם מורת הכיתה ובהנחייתה. חלק מהם אף נותנים הרצאה בכיתה ולאחריה מתנהל דיון.

### מהי מטרת האולפן

ללימוד העברית יש חלק חשוב בקליטה בארץ בכלל ובצבא בפרט. כישורים נמוכים בעברית עלולים לפגוע בסיכווי של חבר גרעין להתקבל למסלולים צבאיים שונים, עקב דרישת הצבא לרמה מינימלית של שליטה בשפה העברית.

אם חייל לא עובר את מבחן סימול העברית, המקובל בתהליך ההתחיילות, הצבא יכול לחייב את חבר הגרעין ללמוד לאחר גיוסו באולפן במסגרת צבאית (מחווה אלון), על מנת לשפר את העברית בטרם ישובץ לתפקיד בצה"ל. כבר בתחילת המיונים בחו"ל מובהר לחברי הגרעין שעליהם ללמוד עברית באולפן בשלב הקליטה בארץ. הלימודים באולפן משפרים ומקדמים את מיומנויות הכתיבה, הקריאה והדיבור של חברי הגרעין בעברית. כמו כן תוכני ההוראה מחברים את הצעירים הללו לתרבות הישראלית, מחזקים את היכרותם עם מפת א"י ומצמצמים את פערי הידע - וגם עניינים שמעבר לידע - בינם לבין בוגרי בתי הספר בישראל.

## מה מלמדים

כאמור, לאחר שלב המיון נוצרות שתי קבוצות לימוד ברמות שונות. בכל רמה המורה מלמדת ומקדמת את התלמידים על בסיס מבחני המיון, לפי צורכי התלמיד ותוך תיאום ציפיות בין המורה לתלמיד, ולהיפך. כיוון שמדובר באוכלוסייה ייחודית וצעירה מאוד, המורות משלבות בהוראת העברית תכנים מעשירים מתחומי ההיסטוריה של עם ישראל, הגאוגרפיה וידיעת הארץ, תרבות ישראלית, הוויי ישראלית וסלנג, בהתבסס על חומרים שהן יצרו וגיבשו במהלך השנים. כמו כן המורות מלמדות את תוכנית המוכנות לצה"ל על בסיס חוברת הנקראת 'עולים לצה"ל'. זו מקדמת את העברית של התלמידים ומטפחת את הקשר שלהם לצבא.

ההוראה מלווה בצפייה בסרטים, בהאזנה לחדשות יומיות, בלימוד שירים, בהרצאות אורח ובהרצאות התלמידים עצמם המלוות בדיונים, בשימוש בעיתונים שונים, בקריאת ספרים וסיכומם, בעבודה בקבוצות/זוגות/פרטנית ועוד ועוד.

## קשיים בהוראה מסוג זה

להוראה במסגרת זו יש קשיים משלה:

1. מדובר בהוראה בכיתה רב-רמתית - המורה מתמודדת כאן עם קבוצה הטרוגנית. כמעט כל תלמיד מהווה רמה בפני עצמה: יש תלמידים שמדברים אך אינם קוראים וכותבים, יש תלמידים שקוראים טכנית בלבד ואינם מבינים את מה שהם קוראים. כל זה בדרגות שונות אצל כל אחד.
2. מספר ימי ההוראה בחודשים אוגוסט-נובמבר מועט (בשנת 2010 מספר הימים עלה משמעותית בהשוואה לשנים קודמות). לא קיים רצף לימודי, ואין ימי לימוד קבועים. הימים בכל קיבוץ הם שונים, אולם הסיבות להפסקות בין ימי הלימוד זהות בכל הקיבוצים: מיונים לצבא ושבוע גדנ"ע, סמינרים של תנועת הצופים, טיולים וספורים, היערכות להכרזת גרעין, חופשת חגי תשרי ועוד. למורה יש אחריות בעניין זה, ותפקידה ליצור אווירת לימודים וקצב לימודים, כדי לסייע לתלמידי התוכנית לקלוט ולרכוש שפה במשך תקופה קצרה של 3-4 חודשים.
3. שיתוף הפעולה עם צוות תוכנית צבר בקיבוץ הוא לעיתים מוצלח ולעיתים פחות מכך. בכל קיבוץ יש צוות הכולל את רכז התוכנית, מדריך חברתי, אם הבית וחילול. בקיבוצים שבהם הצוות משתף פעולה עם צוות משרד החינוך, מודיע על ביטולים/שינויים, וכמו כן קשוב לצרכי הלומדים ומעורב בארגון ובאכיפת משמעת, מתאפשר תהליך למידה ראוי ומוצלח.
4. המורים מתמודדים עם נושאי משמעת ונוכחות באולפן, הנובעים בחלקם מגילם הצעיר של התלמידים. התלמידים הם בני 18-23, בני נוער הרחוקים מהוריהם, בוחנים גבולות ולא תמיד בעלי משמעת עצמית גבוהה הדרושה ללמידה ולנוכחות עקבית בלימודים. במסגרת זו היעדרויות מלימודים שכיחות (גם אלה שאינן תלויות בלומד בלבד).
5. הבנה לא מלאה של חלק מהלומדים לגבי חשיבות לימודי העברית באולפן. לא כל חברי הגרעין מגיעים בתקופה הקצרה שבה הם לומדים עברית לכלל הבנה של חשיבות השפה, תרומתה והשפעתה על היקלטותם בצבא ועל יכולתם לקבל תפקידים משמעותיים. חלקם מרגישים שהכריחו אותם ללמוד, ושהידיעות המועטות שהם הביאו מחוץ לארץ - יספיקו. המורה עסוקה על כן ביצירת מוטיבציה אצל תלמידיה ובעידודם להשקיע בלימודים.
6. צורך בתיאום ציפיות ובהתאמת התוכנית. שיחות תיאום ציפיות אישיות וקבוצתיות נערכות לפני תחילת הלימודים ובמהלכם. המורות גמישות ותקשורתיות, התלמידים צעירים, תוססים וביקורתיים מאוד והמורה קשובה לצרכיהם וטורחת לגוון, לשנות ולהתאים שוב ושוב את השיעורים לתלמידיה על בסיס 'משוב אמצעי' ושיחות שבועיות.
7. צורך כיתות לימוד ובאמצעי עזר. השנה חל שיפור ניכר במבנים הפיזיים שבהם התקיימו הלימודים. לא בכל קיבוץ עמדו לרשות האולפן טלוויזיה + וידאו, חדר מחשבים, רשמקול ועיתונים.

## הישגים

- נציין שבמהלך הלימודים מתקיימים מבדקים, הכתבות ומטלות רבות, ואלו מלווים בהערכה פנים אולפנית. המבדקים והמטלות נכתבים על ידי מורי האולפן ומותאמים לרמת הכיתה.
1. רק תלמידים מעטים המסיימים את האולפן נכשלים במבחן סימול עברית ומופנים ללימודים במחווה אלון.
  2. במשובים שהעברנו, תלמידים שגילו יחס רציני ללימודים מעידים על התקדמות ושיפור בידיעותיהם בשפה העברית.
  3. התלמידים מעידים על היכרות עם מפת א"י ועם התרבות הישראלית ועל יכולת לשיר ולפטפט בעברית.
  4. התלמידים מתקבלים גם לתפקידי הדרכה בצבא.

## פעילות האולפן בהקשר המחקר על בני 'יורדים'

ד"ר לילך לב ארי כתבה מחקר על בני הדור השני למהגרים מישראל לארצות הברית, אלה המכונים 'דור וחצי' (נולדו בישראל והיגרו עם הוריהם לפני גיל 14). ממצאי מחקרה מראים בצורה בולטת שבעוד הדור הראשון סוגר בבועה כמעט הרמטית של זהות ישראלית ורשתות חברתיות ישראליות, הרי שבקרב הדור השני לפחות רבע מבין הנחקרים מגלים סימני התבוללות וטמיעה בקרב הרוב הלא יהודי של ארץ ההגירה (ארה"ב וקנדה).

אם בני הדור השני כבר נולדו בארץ ההגירה, מוקד הזהות העיקרי שלהם הוא קודם כול ארץ ההגירה ורק אחר כך ישראל. לעומתם, מי שנולד בישראל והיגר בגיל 7 ומעלה, נוטה לאמץ אותם דפוסים של בני הדור הראשון, כלומר דומים לאלה של הוריו, ביחס ל'בועה הישראלית' ולהיסגרות מפני היטמעות חיצונית. משמע, אם יחס ההורים לישראל חיובי, גם לילדיהם יהיה יחס דומה, וכן ולהיפך.

מרבית המהגרים הישראלים מגדירים עצמם כחילוניים, ולמרות זאת הם מבטאים דאגה עמוקה נוכח האפשרות שילדיהם יינשאו ללא-יהודים. זו הנקודה המעניינת והכואבת: ההתפכחות שחווים המהגרים הישראלים עם גדילת ילדיהם וציאתם לחיים עצמאיים. הורים שרוצים שילדם ישמור על זהותו היהודית, מעודדים אותו להצטרף לתנועת הצופים. בעקבות זאת, ילדם מגלה עניין בהשתייכות למסגרת ישראלית ובשירות בצבא. לעתים הילד הוא זה שמחזיר את הוריו לישראל, ויחסו לעניין זה מהווה עבורם תירוץ טוב. 'מהגרים חוזרים לישראל משיקולים שמבוססים על רגש: געגועים למשפחה, לחברים, לתחושה של שייכות, געגועים לבית', אומרת ד"ר לב ארי.

מבחינה זו, תוכנית גרעין צבר מגייסת לשורות הצבא בני ישראלים מהגרים. גם אם הסיכוי להישארותם בארץ אחרי השירות הצבאי לא ידוע מראש, הרי שתוכנית זו חשובה.

## סיכום

תוכנית גרעין צבר היא בעלת אופי מורכב. היא כרוכה בשיתוף פעולה בין גורמים רבים הפועלים לקראת מטרת חשבות אחדות. יש קשיים בהפעלתה, אך יש לה הצלחות לא מבוטלות, וחשיבותה למדינת ישראל ברורה.

אני כמנהלת/מרכזת אולפני צבר במסגרת האגף לחינוך מבוגרים רואה את פירות ההשקעה הרבה של מורינו בכיתות האולפן של גרעין צבר. ללימודי העברית השפעה רבה על השתלבות חברי הגרעין בצבא, במדינה ובחברה הישראלית.

## **מקורות**

**צופים, גרעין צבר - מידע ונהלים.** חוברת שהוציאה תנועת הצופים, מעודכנת לשנת 2009.  
דפי מידע שפרסמה תנועת הצופים בישראל.  
ראיון עם ד"ר לילך לב ארי על ספרה: **דור שני ו'דור וחצי' של ישראלים בצפון אמריקה: "זהות והזדהות"**, 2010. מרכז רפפורט לחקר ההתבוללות, בר-אילן, רופין ואורנים.